

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
ЖАДЛУН Маргарити Ігорівни
«Лінгвістичні засоби авторської репрезентації стихії "вода" у творчості
А. Ахматової та М. Цветаєвої»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
зі спеціальності 10.02.02 – російська мова (035 Філологія). –
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2021.

Сучасна гуманітарна наукова парадигма поєднує в собі принципи антропоцентризму, когнітивізму, функціоналізму, характеризується підвищенням інтересу до проявів взаємозв'язку мови і соціуму, мови і культури. Аналізовану роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара №0113U001317 «Семантика, структура і функціонування одиниць різних рівнів у мовних системах» (с. 18).

Актуальність рецензованої роботи зумовлена тим, що її виконано, так би мовити, на перетині трьох активно обговорюваних і важливих для сучасної лінгвістики загалом проблем. Передовсім це прагнення до з'ясування особливостей світобачення того чи того етносу через моделювання національних мовних картин світу. Не менш важливим є звернення до вивчення концепту «вода» як такого, що віддзеркалює одну з ключових, первісних природних стихій, а через це посідає важливе місце у всіх національних мовних картинах світу, з-поміж них російська. Третій аспект пов'язаний із невщухаючим інтересом до творчості двох яскравих самобутніх російських поетес – А. Ахматової та М. Цветаєвої, чії творчі доробки, що поєднані часом, із відбитими в них індивідуально-мовними картинами світу спонукають не просто заглиблюватися в образний світ талановитих мисткинь, а й вдаватися до постійних порівнянь.

Уперше здійснений порівняльний комплексний (тобто поняттєвий, образний і ціннісний) лінгвокультурний опис концепту «вода», засобів його репрезентації в творчості А. Ахматової та М. Цветаєвої, що став закономірним результатом кропіткого аналізу великого за обсягом і

показового текстового матеріалу (див. с. 19), забезпечив розглядуваній дисертації необхідну наукову новизну.

Зважаючи на мету роботи – описати «мовні засоби авторської реалізації концепту "вода" в поезії А. Ахматової та М. Цветаєвої» і висунуті завдання (с. 18-19), авторка послуговувалася цілою низкою методів дослідження від загальнонаукових до власне лінгвістичних (лінгвокультурний аналіз, концептуальний аналіз, елементи порівняльного методу), що вважаємо доцільним. Зазначимо також, що розроблену і застосовану методику аналізу концептів було обґрунтовано безпосередньо у тексті роботи (див. 1.5).

Результати дисертаційної роботи пройшли належну апробацію на 11 міжнародних наукових конференціях, а також 3 викладацьких наукових конференціях ДНУ імені Олеся Гончара; висвітлені в 14 одноосібних публікаціях, з них 6 статей у фахових наукових виданнях, одна у науковому періодичному виданні іншої держави, 7 робіт апробаційного характеру.

Незаперечне теоретичне значення дослідження М. І. Жадлун убачаємо в розвитку теорії лінгвокультурного концепту, удосконаленні й поглибленні методики аналізу лінгвокультурних концептів, уточненні інтерпретацій концепту «вода» в індивідуально-авторських картинах світу двох поетес, співвіднесенні індивідуально-авторських і національної мовної концептосфер; практична цінність роботи полягає в можливості урахування результатів для підготовки вказаних на с. 21 навчальних курсів лінгвістичного циклу, а також, думаємо, літературознавчих дисциплін; крім того, робота має вихід у практику укладання словників концептів і словників мови окремих авторів. Перспективним буде залучення до розгляду розширеного корпусу текстів А. Ахматової та М. Цветаєвої, зокрема прози обох мисткинь, порівняння «стихійних» – вогонь, земля, повітря – концептів у творчості поетес, застосування апробованої методики аналізу концептів до розгляду індивідуально-авторських лінгвокультурних концептів у концептосферах різних авторів тощо).

Чітка і водночас складна, деталізована структура дисертаційної роботи, логіка викладу відповідають меті та завданням, що їх визначено у Вступі. Ця частина тексту дисертації містить усі необхідні компоненти, тобто пояснення щодо актуальності, новизни, теоретико-методологічних засад, методів і матеріалів, апробації положень і здобутків авторки тощо.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні засади вивчення лінгвокультурного концепту» закладено теоретичне підґрунтя роботи. Розглянуто філософські витоки й історію формування поняття «концепт», чинники, що сприяли набуттю терміном міждисциплінарного характеру; з'ясовано специфіку тлумачення концепту у когнітивістиці і лінгвокультурології і наголошено на обранні лінгвокультурологічного підходу. Далі визначено структуру концепту як поєднання поняттєвого, ціннісного та образного складників, виокремлено його ознаки і переконливо пояснено, які з них дослідниця вважає визначальними: ціннісний характер, мовна об'єктивація, спрямованість на культуру (с. 40). Відповідно до теоретичних засад розроблено і зрештою реалізовано методику поетапного аналізу концептів у мовній і поетичній картині світу. Слід зазначити, що теоретичний розділ роботи вигідно вирізняється чіткістю, логічністю викладу, глибоким розумінням проблеми і перспективи її вивчення.

Розділ 2 «Концепт "вода" в російській мовній картині світу» висвітлює особливості концепту у слов'янській, російській наївній і російській поетичній ХХ століття картинах світу. Дисертантка простежує витоки формування концепту у мовній картині світу, спираючись на міфологічні, етнолінгвістичні, паремійні словники, збірки казок тощо, і наголошує на значущості стихії води для наших предків і наявність численних трактувань образу води. Проте спроба розмежувати «слов'янське» і «російське» у концепті, думаємо, виявилася не надто вдалою. Так, у підрозділі 2.1 «Концепт "вода" у слов'янській міфології» слов'янська специфіка сприйняття води ілюструється у тому числі прикладами з міфології Давньої Русі, російського фольклору (с. 58, 59), а у підрозділі 2.2 «Концепт "вода" у

російській наївній картині світу» неодноразово згадуються слов'яни: вірування слов'ян (с. 66), культ землеробства стародавніх слов'ян (с. 69), звичаї слов'ян (с. 69). Постає питання: чи можливо взагалі відокремити слов'янське і російське, у чому специфічність російського бачення стихії води порівняно з іншими слов'янами?

Розділ 3 «Засоби авторської репрезентації концепту "вода" в поезії А. Ахматової та М. Цветаєвої» є найбільш великим за обсягом і розгалуженим за структурою. Причини зрозумілі, адже М. І. Жадлун послідовно втілює намір ретельно дослідити засоби репрезентації і компоненти (поняттєвий, ціннісний, образний) концепту «вода» у всій їх складності. І слід зазначити, що їй це вдається. Корпус репрезентантів концепту «вода» сформований не тільки з лексем, що позначають воду, водні розчини, водойми з їхніми складниками, флорою, фауною тощо, прикметників з водною семантикою і дієслів, що позначають дії води і поведінку у воді, а й з лексем, значення яких знаходиться на дуже віддаленій семантичній периферії концепту. Наприклад, назви будов на водних об'єктах: *маяк, мост* – або урбанонім *Трехпрудный* (переулок) (с. 81-82). Скрупульозність опису матеріалу справляє неабияке враження. До обґрунтування основних положень залучено фрагменти щоденників, листів тощо обох поетес, що вважаємо доцільним. Розділ містить численні, переважно переконливі коментарі до фрагментів поетичних текстів, що характеризують як безпосередньо досліджувані факти, так і особу авторки, М. І. Жадлун, як уважної, досвідченої, ерудованої і захопленої читачки й інтерпретаторки тексту. Зроблені спостереження і висновки є достовірні, оригінальні, глибокі. Дослідницею порівняно низку ціннісних кореляцій («вода» – «життя», «вода» – «смерть», «вода» – «час») та відбиття ціннісних і сакральних властивостей води. Дисертантка доходить висновку, що «в А. Ахматової індивідуальне сприйняття води пов'язане з емоційним складником, а в М. Цветаєвої, виходячи із символу вічності, – з філософським уявленням» (с. 133). В останньому підрозділі не менш

ретельно і послідовно розглянуто образний компонент поетичного концепту «вода», його емоційно-чуттєві та образно-метафоричні компоненти. Схвальним вважаємо те, що М. І. Жадлун вивчає та обговорює не лише очевидні, численні репрезентації (колірна, слухова, просторова тощо), а й таку ледь вловиму репрезентацію, як ольфакторна.

Матеріали і результати узагальнено й унаочнено у кількох таблицях, розміщених як в основному тексті, так і в додатках, що додає вагомості і переконливості висновкам.

Не зосереджуючись більше на характеристиці позитивних аспектів рецензованої роботи, які, безперечно, вказані лише частково, зупинимося на деяких запитаннях і зауваженнях, що є переважно дискусійними.

1. Привертає до себе увагу той факт, що кількість слововживань з репрезентантами концепту «вода» у поетичному доробку М. Цветаєвої значно перевищує кількість таких в А. Ахматової. Чим це, на думку дисертантки, пояснюється: загальним обсягом текстів, меншою значущістю концепту для А. Ахматової тощо? Чи є внаслідок цього концепт «вода» в А. Ахматової простішим, так би мовити, «біднішим»?

2. Погоджуючись із тим, що *сльози* й усі їх властивості можуть вважатися репрезентантами концепту «вода», адже *сльози* – це водний розчин, піддамо певному сумніву залучення до цього контексту ще й *крові* (підрозділ 3.3.3). З одного боку, пояснення щодо цього (с. 113-114) із посиланнями на слов'янську міфологію і непоодинокі фрагменти з поезій, особливо М. Цветаєвої (наприклад, *И слезы ей – вода, и кровь – / Вода, – в крови, в слезах умылася!* «Вчера еще в глаза глядел...»), виглядають доволі переконливо. З другого боку, народ говорить, що *кровь людская не водица*. До того ж окремі контексти, крім *води, сліз, крові*, можуть містити згадування або натяки на якусь іншу рідину. Так, в останньому, надто трагічному вірші М. Цветаєвої, адресованому Б. Пастернаку, думаємо, йдеться не лише про воду, *сльози й кров* (с. 118). *Невесело твоим гостям, / Бездействует графин хрустальный*. Навряд чи у *бездействующий графин* налито воду, навряд чи

вона здатна розвеселити *невеселых* гостей. І словосполучення *опрокинуть стакан* асоціюється не з водою. Ця рідина, яку росіяни часто називають просто *горькая*, виливається з *опрокинутого стакана*, як і *соль из глаз* і *кровь из ран*. Звідси питання: чи поглинає концепт «вода» будь-які згадування про будь-яку рідину і чи можливі взагалі ще які-небудь «рідинні» концепти?

3. Прикро, що лишилися нереалізованими деякі аспекти дослідження, що їх відбито у публікаціях М. І. Жадлун, зокрема семантика образів водних об'єктів.

Наостанок зауважимо, що здійснений дисертанткою добросовісний переклад українською дефініцій з російських тлумачних словників вважаємо все ж таки новим виявом гіперкоректності.

Поставлені запитання, зроблені зауваження та побажання не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження, виконаного, безперечно, на високому науковому рівні.

Отже, вважаємо, що дисертація «Лінгвістичні засоби авторської репрезентації стихії "вода" у творчості А. Ахматової та М. Цветаєвої» є актуальним самостійним дослідженням, що вирізняється необхідною новизною, має належне теоретичне значення і практичну цінність, накреслює перспективи подальшого дослідження, містить детальний опис значного за обсягом фактичного матеріалу, за формою і змістом відповідає основним вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому КМУ № 567 від 24.07.2013 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015), а її авторка, Маргарита Ігорівна Жадлун, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.02 – російська мова.

Кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу та слов'янської
філології Криворізького державного
педагогічного університету

О. І. Гамалі